

नेपाल विश्वविद्यालयको अवधारणा तथा प्रस्तावित कार्ययोजना २०८१

प्रा.डा. ज्ञानेन्द्र पौड्याल

मध्यविन्दु- ८, नवलपुर

इमेल : hisan_2012@yahoo.com

Doi: <https://doi.org/10.3126/hisan.v10i1.74834>

सार

नेपालको शैक्षिक पृष्ठभूमि तथा उच्च शिक्षाको इतिहास धेरै लामो छ । प्राचीन कालमा वैदिक शिक्षा, संस्कृत शिक्षा तथा गुरुकुल शिक्षा प्रचलित थियो जसलाई पाठशालामा नभई मठमन्दिर, मस्जिद, तथा गुम्बाहरूमा संचालन गरिन्थ्यो । क्रमशः पछि केही सम्पन्न वर्गले गुरुको घर आगनमा बसी शिक्षा आर्जन गर्न थाले । यसैगरी मध्यकालमा बौद्ध शिक्षामा विशेष जोड दिएको पाइन्छ भने लिच्छिवीकालमा वेद व्यास कला र संस्कृति तथा सैनिक र प्रशासनिक शिक्षाको विकासमा जोड दिएको देखिन्छ । आधुनिक नेपालको पूर्वाद्धमा सैनिक शिक्षामा जोड दिएको पाइन्छ । यसै क्रममा पृथ्वीनारायण शाहले वि.सं. १८२६ मा भक्तपुर विजय गरेपछि आधुनिक काल शुरु हुन्छ र नेपालको एकीकरण सफल पार्न सैनिक शिक्षा तथा सेना सुदृढीकरणमा विशेष जोड दिइन्छ । यस बाहेक धर्म संस्कृति र परम्पराको संरक्षण तथा संस्कृत शिक्षामा सामान्य हरहिसाब र फारसी शिक्षा (गणितीय शिक्षा) लाई प्राथमिकता दिएको देखिन्छ । भीमसेन थापाले आफू प्रधानमन्त्री भएको बेला भारतबाट फ्रेन्च अफिसरलाई बोलाएर आधुनिक सैनिक शिक्षा दिलाएको यथार्थ घटनाबाट पनि तत्कालीन नेपालमा अरु शिक्षालाई भन्दा सैनिक शिक्षालाई प्राथमिकता दिई युद्ध कलामा नेपालीलाई प्रशिक्षित बनाउन खोजेको देखिन्छ । भारतमा अंग्रेज विरुद्ध भएको लडाइ तथा प्रथम र द्वितीय विश्वयुद्धमा नेपाली सेनाले देखाएको बहादुरीले यी प्रसङ्गहरूको पुष्टि गर्दछ ।

शब्दकुञ्जी : सुदृढीकरण, सम्पन्नशाली, अन्वेषणमुखी, प्रजातान्त्रिकरण र संरक्षणभाव

विषय प्रवेश

जंगबहादुर राणाले बेलायतको यात्रा गर्दा त्यहाँको आधुनिक व्यवस्थापन र विकासबाट प्रभावित भई यसको मुख्य कारण शिक्षाको विकास नै हो भन्ने बुझेर नेपाल फर्केर आउँदा २ जना अंग्रेजी शिक्षक लिएर आएका थिए । फलस्वरूप वि.सं. १९१० मा दरबार भित्रै अंग्रेजी स्कूल खोलेर आफ्नै परिवारका सदस्यहरूलाई पढ्ने अवसर दिलाए पछि नेपालमा अंग्रेजी शिक्षाको शुरुआत हुन्छ । जंगबहादुर राणाकै सक्रियतामा वि.सं. १९१५ मा शिक्षा विभागको गठन गरी उनकै छोरा बबरजंग राणालाई पहिलो शिक्षा निर्देशक बनाइयो । यसरी उनकै पालामा ल्हासामा चिनियाँ र तिब्बती भाषा सिकाउन र विदेश नीति सम्बन्धी पाठशाला खोलियो । वीर शमशेरको पालामा दरबार स्कूललाई राणा र उनका भारदारका छोराछोरीले मात्र पढ्ने व्यवस्था हटाई सबैकालागि खुला गरियो । तत्कालीन भारतमा अंग्रेज शासन चलिरहेको थियो भने शिक्षा विकास पनि द्रुततर गतिमा भइरहेको थियो र त्यसको प्रभाव र लहर नेपालमा पनि पर्दै जान थाल्यो त्यसैको फलस्वरूप चन्द्र शमशेरको शासनकाल सम्ममा त्रिचन्द्र कलेजदेखि अन्य धेरै स्कूल, पाठशालाहरू खुली सकेका थिए । प्रजातन्त्रको स्थापना वि.सं. २००७ पछि शैक्षिक क्षेत्रले महत्वपूर्ण गति लिनै गएको पाइन्छ । गुरुकुल शिक्षाबाट सुरु भएको नेपालको शिक्षा हिजो सम्पन्नशाली वर्गमा मात्र सीमित थियो भने आज सबैका लागि शिक्षा भन्ने नारा बनिरहेको छ । आजको शिक्षा तर्क, अनुसन्धान, तथ्य र प्रयोगमा आधारित हुँदै गएको छ । नेपालमा प्रजातन्त्रको पुर्नस्थापना २०४७ सम्म आइ पुग्दा त्रिभुवन विश्वविद्यालय र महेन्द्र संस्कृत गरी २ वटा मात्र विश्वविद्यालयहरू संचालित थिए भने उच्च शिक्षाको धेरै ठूलो बागडोर त्रिभुवन विश्वविद्यालयले लिएको थियो

। अहिले नेपालमा सङ्घीय र प्रदेश स्तरीय समेत गरी करिब १६/१७ वटा विश्वविद्यालयहरू खुलिसकेका र संचालनमा आइसकेका छन् । नयाँ खुलेका विश्वविद्यालयहरूले नयाँ विषय, नयाँपन र जनविश्वास जगाउन र जनतालाई उत्साहित बनाउन नसकेको परिस्थिति देखिन्छ । त्यसैले अब यो सबै जिम्मेवारी र जनविश्वासलाई कदर गर्दै नेपाल विश्वविद्यालयको स्थापनाले नेपालको शैक्षिक प्रतिष्ठा माथि उठाउने, जनभावना र विश्वबजारको प्राज्ञिक आवश्यकता अनुसारको पाठ्यक्रम र पढाइ सुरु गर्ने, निष्पक्ष रूपले सबै विश्वविद्यालयहरूको अगुवाई नेपाल विश्वविद्यालयले नै गर्ने परिस्थिति र अवसर आएको मान्न सकिन्छ ।

मुलुकमा सबै नेपाली जनतालाई उच्च शिक्षाप्रति आश्वस्त पार्दै विश्व बजारलाई आवश्यक पर्ने उच्च जनशक्ति उत्पादन गर्दै उच्च शिक्षाको अवसर प्रदान गरी राष्ट्रको समग्र विकासमा योगदान पुऱ्याउने अभिप्राय सहित नेपाल विश्वविद्यालयको स्थापना भएको मान्न सकिन्छ । अबका दिनमा नेपालको उच्च शिक्षाको गरिमा र पर्याय नै यही विश्वविद्यालय हो भन्ने मान्यता स्थापित गर्नुपर्ने परिस्थिति आएको छ । यो विश्वविद्यालयलाई आम नेपाली जनताको प्रत्यक्ष पहुँचमा रहने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा समेत नेपाल विश्वविद्यालयले आफ्नो पहिचान बनाउनु सक्नु पर्दछ । स्थापना कालदेखि निरन्तर रूपमा विभिन्न विषयमा अतिरिक्त ज्ञान, विज्ञान, सूचना, प्रविधि तथा व्यवसायिक र सीपमूलक शिक्षाको अध्ययन, अनुसन्धानमा जोड दिँदै राष्ट्रलाई आवश्यक पर्ने र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धी हुन सक्ने दक्ष जनशक्तिको उत्पादन गर्ने मुख्य उद्देश्य सहित अधि बढ्नु पर्दछ । विषयगत विशिष्टीकरणका साथ नवीनतम खोज र आविष्कारका लागि अनुसन्धानमुखी शिक्षामा जोड दिने र प्राध्यापक तथा विद्यार्थीलाई कक्षाकोठाभित्र मात्र सीमित नराखी वस्तुपरक, तथ्यपरक र वैज्ञानिक रूपमा अन्वेषणमुखी बनाउने तर्फ सबैको सामुहिक प्रतिबद्धता र क्रियाशिलताको आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने तर्फ यो विश्वविद्यालय उन्मुख हुनु पर्दछ ।

उच्च शिक्षाको अध्ययन, अध्यापन तथा अनुसन्धानलाई गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी, नवप्रवर्तनकारी तथा समय सापेक्ष बनाई मुलुकको सर्वाङ्गण विकासका लागि योगदान दिन सक्ने दक्ष सिर्जनशील, उद्यमशील र प्रतिस्पर्धी मानव स्रोत उत्पादन गर्ने उत्कृष्ट प्राज्ञिक केन्द्रको रूपमा गैर सरकारी क्षेत्रको सार्वजनिक विश्वविद्यालयको रूपमा नेपाल विश्वविद्यालयको स्थापना भएको हो । यसको केन्द्रीय कार्यालय र कलेज काठमाडौँ उपत्यका भन्दा बाहिर रहने प्रावधान अनुसार नवलपुर जिल्लाको मध्यबिन्दु न.पा.- ९, हुप्सेकोट गा.पा. २ तथा गैंडाकोट नगरपालिका अन्तर्गत यसको संरचनाहरू रहने प्रस्ताव गरिएको छ । नेपाल विश्वविद्यालय अहिले वि.सं. २०८१ सम्म स्थापना भएका विश्वविद्यालयहरूमध्ये पछिल्लो विश्वविद्यालय हो । संघीय संसदले भर्खर २०८१ आश्विनमा मात्र यसको विधेयक पास गरेको अवस्था छ भने सोही विधेयकमा उल्लेख भएका विषयवस्तु र बुँदाहरूको आधारमा ऐन, नियम, तथा कार्यविधिहरू निर्माण गरी अगामी दिनमा यो विश्वविद्यालयको संचालन हुने आशा एवं विश्वास गरिएको छ । यस लेख मार्फत विश्वविद्यालयमा चासो राख्ने, पदाधिकारी बन्ने उद्देश्यले प्रस्तावहरू तयार गर्न सहयोग पुगोस् र आधार बनोस् भन्ने उद्देश्यले विश्वविद्यालय संचालनमा आवश्यक पर्ने सन्दर्भ र बुँदाहरूलाई यो लेखमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्ययन विधि पद्धति

कतिपय स्रोत र साधनहरूमा अन्तरनिहित सूचनामूलक तथ्यहरूलाई आधार मानेर इतिहासको अभिलेखन गर्ने परम्परा छ । त्यही परम्परालाई शोधविधि र पद्धतिको रूपमा अंगिकार गरिन्छ । प्रस्तुत आलेख पनि तिनै सूचनामूलक सामाग्रीहरूलाई अध्ययन अनुशिलन गरेर वस्तुपरक ढंगले पद्धतिगत ढाँचामा उल्लेख गर्न खोजिएको छ । बहुविश्वविद्यालयका अवधारणाहरूकै आधारमा नेपालमा विश्वविद्यालयहरू खुल्ने प्रक्रिया निरन्तर अगाडि बढिरहेको छ । त्यसैको पछिल्लो चरणमा नेपाल विश्वविद्यालयको संरचनागत अवधारणा सिर्जना भएको हो । त्यसैलाई आधार मानेर यसभित्र अन्तरनिहित यथार्थतालाई वस्तुपरक दृष्टिकोण दिँदै निष्कर्षण दिन यो रचनाले मुख्य भूमिका खेल्ने विश्वास गरिएको छ ।

नेपाल विश्वविद्यालयको प्रशासनिक स्वरूप र शैक्षिक आधार

नेपाल विश्वविद्यालय अन्य विश्वविद्यालय जस्तै एउटा स्वायत्त शैक्षिक संस्था हुनेछ। यसको छोट्टै प्रशासनिक स्वरूप र शैक्षिक आधार रहने छ। यसको विश्वविद्यालय ऐन अनुसार आफ्नो छोट्टै साङ्गठनिक संरचना बन्नु पर्दछ। जसमा संरक्षक परिषद्, कार्यकारी परिषद्, प्राज्ञिक परिषद्, विद्या परिषद्, विषय समिति अनुसन्धान केन्द्र, स्कुल, कलेज जस्ता महत्वपूर्ण प्रशासनिक र प्राज्ञिक अङ्गहरू स्थापित हुनेछन्। यिनै साङ्गठनिक स्वरूप अन्तर्गत विज्ञान तथा प्रविधि, इन्जिनियरिङ्ग, चिकित्सा शास्त्र कृषि तथा पशु विज्ञान वन विज्ञान, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र, शिक्षाशास्त्र, कानून, व्यवस्थापन आदि प्राविधिक संस्थान र संकायहरू रहने छन्। स्कुल अफ एजुकेशन कार्यक्रम, पर्यटन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम, स्कुल अफ मेनेजमेन्ट, गभर्मेन्ट एण्ड एन्टीक्रप्सन स्टडिज मास्टर प्रोग्राम, श्रम अध्ययन स्नातकोत्तर कार्यक्रम, खेलकुद विज्ञान कार्यक्रम, मास्टर्स इन सोसियल वर्क कार्यक्रम व्यवहारिक विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र जस्ता विभिन्न थप कार्यक्रमहरू समेत संचालित हुनेछन्। नेपाल विश्वविद्यालयका सम्पूर्ण काम तथा कारवाही यसका अन्य प्राज्ञिक, आर्थिक प्रशासनिक निकाय र अन्य गतिविधिहरूलाई नियमित, व्यवस्थित र सङ्गठित रूपले सञ्चालन गर्न गराउन उपकुलपतिको कार्यालय र रजिष्ट्रारको कार्यालय अन्तर्गत योजना निरीक्षण तथा अनुगमन अनुसन्धान, समन्वय, आर्थिक प्रशासन, निरीक्षण तथा ऋण, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र आदि विभिन्न निकायहरूमा आवश्यक प्राविधिक तथा प्रशासनिक जनशक्तिहरू स्वचालित हुनेछन्। विश्वविद्यालय ऐनमा व्यवस्था भए अनुसार अन्य निकायहरू कुलपतिको कार्यालय अन्तर्गत समेत रहने छन्। नेपाल विश्वविद्यालयमा कुलपति, उपकुलपति, रजिष्ट्रार, डीन, निर्देशक तथा प्रिन्सिपल आदि पदाधिकारी रहने छन्।

नेपालमा अहिले सम्म खुले चलेका विश्वविद्यालयहरूले दिन नसकेको सेवा, संचालन गर्न नसकेको पढाइ, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका विश्वविद्यालयहरूसँग बनाउन नसकेको सम्बन्ध, उत्पादन गर्न नसकेको दक्ष जनशक्ति र रोक्न नसकेको युवा पुस्ताको पलायन आदि लाई समस्याहरूको समाधान गर्नु समेत यो विश्वविद्यालयको पहिलो जिम्मेवारी हुनेछ। नेपाली समुदायले अहिले सम्म महसुस गर्न नसकेको पेशागत र रोजगार मुलक शिक्षा संबन्धि पाठ्यक्रमलाई प्राथमिकताका रूपमा लागु गर्नु पर्दछ।

नेपाल विश्वविद्यालय भर्खर मात्र स्थापना भएकाले कुनै पनि कार्यक्रम सञ्चालन भैसकेको छैन। तर निकट भविष्यमा स्नातक तह, स्नातकोत्तर तह, दर्शनाचार्य (एम फिल) तह र विद्यावारिधि (पिएच.डी.) तहसम्मका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिने छन्। नेपालका ७ प्रदेशका ७७ जिल्ला अन्तर्गत जुनसुकै जिल्लामा यो विश्वविद्यालयका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिने छ। उच्च शिक्षाको विकासमा स्थानीय जनसहभागिता एवम् स्वामित्वको विकास गरी निजी सार्वजनिक सरकारी साभेदारी पद्धतिद्वारा शिक्षाको विकास गर्ने, उच्च शिक्षालाई गाउँगाउँसम्म पुऱ्याई सरलीकृत गर्ने विश्वव्यापी प्रचलित मान्यताअनुसार निजी तथा सामुदायमा आधारित क्याम्पस सञ्चालन गर्नकालागि सम्मन्धन वा अनुमतिपत्र दिई सञ्चालन गर्न गराउन सक्नु पर्दछ। राज्य र जनस्तरबाट सञ्चालन हुने विश्वविद्यालय भएकाले यसको आफ्नो दायित्व र जिम्मेवारी पनि सोही अनुसारको हुनेछ। राज्यलाई आवश्यक पर्ने र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने जिम्मेवारी यसको हुनु पर्दछ। उच्च शिक्षाको पहुँच मुलुकको सुविधा सम्पन्न भूभाग विशेषत शहर केन्द्रित हुने गरेको छ। यसबाट यो विश्वविद्यालयलाई अलग राखी देशका सबै भूगोललाई समेट्ने प्रयास विश्वविद्यालयको कार्यक्रमले गर्ने छ। देशमा विपिन्न र भौगोलिक अवस्थाले पिछडिएका जनतालाई उच्च शिक्षाको पहुँच प्रत्यक्ष रूपमा पु-याउनकालागि नेपालको ७७ वटै जिल्लामा कम्तिमा १/१ वटा क्याम्पस संचालन गर्ने उद्देश्य राख्नु राम्रो हुन्छ। यसकोलागि नेपाल सरकारको भूमिका महत्वपूर्ण हुन आउँछ। उच्च शिक्षा अन्तर्गत केही दुर्गम र पहाडी जिल्लाहरूमा हाल सञ्चालित सामुदायिक क्याम्पसहरूलाई नयाँ र रोजगार मुलक कार्यक्रम दिएर पनि सहयोग गर्न सकिन्छ। आगामी दिनमा यस बारे सोच्नु र योजना बनाएर अगाडि बढ्नु पर्ने तड्कारो आवश्यकता देखिन्छ। नेपालविश्वविद्यालयको स्थापना

देखि जतिपनि चल अचल सम्पत्ति जुटाउने प्रयास भएको छ, त्यो केवल संस्थाको प्रयत्नले मात्र होइन यसमा मुख्यतया नेपाल सरकार तथा राज्यको विभिन्न निकाय, संघ संस्था, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय निकाय तथा चन्दादाता, व्यक्ति आदिको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। त्यसैले उच्च शिक्षामा नेपाल विश्वविद्यालयको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। आफ्ना कार्यक्रमहरू स्रोत सम्पन्नताका आधारमा देशका सबै वर्ग, क्षेत्र र समुदायका जनतालाई उच्च शिक्षाको अवसर दिने दायित्वमा गतिशील भूमिका निर्वाह गर्न जरुरी हुन्छ।

अहिलेसम्म नेपालमा करिब १६/१७ वटा विश्वविद्यालयहरू सञ्चालनमा छन् भने अझै पनि केहि विश्वविद्यालयहरू संघिय र प्रदेश स्तरमा स्थापना हुने प्रक्रियामा छन्। विश्वविद्यालयहरूको स्थापना गर्नमा प्रतिस्पर्धा भएजस्तो गरी तिनीहरूमा नयाँ विषय, नयाँ सोच, नयाँ कार्यक्रम दिन सकेको देखिँदैन। नयाँ स्थापित विश्वविद्यालयमा पनि पुरानै विश्वविद्यालयमा संचालित कार्यक्रमहरू चलाइएको अवस्था छ। स्थापित नयाँ विश्वविद्यालयहरूले आफ्ना शैक्षिक कार्यक्रमहरू बजारले मागेको, अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा समेत आकर्षण दिनसक्ने कार्यक्रम चलाउन सके मात्र नयाँ स्थापित विश्वविद्यालयको औचित्य सावित हुन सक्छ। समग्र रूपमा नेपालको उच्च शिक्षाको विकासमा नेपाल विश्वविद्यालयको स्थापना र सञ्चालन कार्यले माथि उठाइएका सवालहरूको जवाफ दिने कार्यमा सक्रिय रहने पर्दछ। अन्यथा कोहि कसैलाई जागिर खाने संस्थाको रूपमा मात्र प्रयोग हुन सक्छ, यस्तो अवस्था आउन दिनु हुँदैन।

नेपाल विश्वविद्यालयको प्रस्तावित कार्ययोजना

नेपाल विश्वविद्यालयले मुलुकको सामाजिक, आर्थिक र शैक्षिक विकासका लागि विशिष्ट भूमिका खेल्नु पर्दछ। नेपालको उच्च शिक्षामा यसले विशेष मूल्य, मान्यता र अवसर देखाउनु पर्दछ। यस विश्वविद्यालयले विभिन्न प्रकृतिका समस्या र चुनौतीहरूको सामना गर्नु पर्ने हुन्छ। आफ्ना कार्ययोजना पूरा गर्न र विश्वविद्यालयको समग्र सुदृढीकरण र समृद्धिका निम्ति विविध समस्याहरूको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ। विद्यार्थीको शैक्षिक विकास, विश्वव्यापी मान्यताको परिपूर्ति र शैक्षिक प्रतिस्पर्धा तथा समग्र शैक्षिक ज्ञान वृद्धिका निम्ति उल्लिखित रणनीति, चुनौती र समस्याहरूलाई केन्द्रमा राखी नेपाल विश्वविद्यालयले रणनीतिक कार्ययोजना बनाउन आवश्यक हुन्छ। विश्वविद्यालयलाई नेपालको उच्च शिक्षाको क्षेत्रमा विशिष्ट केन्द्रको रूपमा स्थापित गर्न र यसको शैक्षिक, आर्थिक तथा सामाजिक स्तरलाई माथि उठाउन विभिन्न पक्षका अतिरिक्त प्रशासनिक क्षेत्रलाई आकर्षित गर्नुपर्ने हुन्छ। यसका लागि सैद्धान्तिक ज्ञान र योजनाले मात्र नभई व्यवहारिक ज्ञान र सीपको समेत प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। विश्वविद्यालयको समग्र सुधार तथा कार्ययोजनालाई तत्कालीन र दीर्घकालीन गरी २ भागमा विभाजन गरी लागू गर्नु पर्दछ। विश्वविद्यालयको स्थापना किन र केका लागि भन्ने औचित्य सावित गर्दै नयाँ प्रशासन र व्यवस्थापनलाई प्राथमिकता दिने योजना तत्कालीन अन्तर्गत पर्दछन् भने विश्वविद्यालयको भावी योजना र गन्तव्यलाई दीर्घकालीन योजनामा राख्न सकिन्छ।

१. तत्कालीन योजना

निम्न अनुसारका बुँदाहरूलाई तत्कालीन योजना अन्तर्गत राख्न सकिन्छ।

(क) स्तरीयताको जग निर्माण :

नेपाल विश्वविद्यालयले अन्य समग्र विषय र क्षेत्रको पूर्णमूल्याङ्कन गर्दै सुधारमुखी वातावरणको सिर्जना गर्नु पर्दछ। जसका लागि अनुसन्धानमूलक परियोजना सञ्चालन गर्दै उचित वातावरण निर्माण गर्न सकिन्छ:-

- विषयविज्ञ सहितको समिति गठन गरी नयाँ पाठ्यक्रमलाई समयानुकूल विद्यार्थी केन्द्रित र वैज्ञानिक रूपमा लागू गर्नु आवश्यक हुन्छ। अन्य विश्वविद्यालयको पाठ्यक्रमको पूर्ण समीक्षा गर्दै विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने मुख्य उद्देश्य लिएर अगाडि बढ्नु पर्ने हुन्छ।

- (ii) उच्च शिक्षा हासिल गर्न अन्य मुलुकमा गइरहेको युवाहरूको प्रवाहलाई रोक्न समय अनुकूल रोजगार र सीपमूलक प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन हुने किसिमको पाठ्यक्रम लागु गर्ने तर्फ अग्रसर हुनु पर्दछ। यो विषयमा नेपाल सरकार र विशेषज्ञहरूसँग आवश्यक सल्लाह र परामर्श गर्नु पर्दछ। विषयगत अनुसन्धानकालागि प्रोत्साहन, आन्तरिक अनुशासन र संयुक्त प्रयासमा विश्वविद्यालयमा अनुसन्धानमूलक संस्कृतिको जग निर्माण गर्ने तर्फ उन्मुख हुनु पर्दछ।
- (iii) प्राज्ञिक, आर्थिक तथा विभिन्न पक्षहरूको मूल्याङ्कन गरी नयाँ कार्यक्रमहरू लागु गर्न विज्ञ समिति बनाई प्रतिवेदन लिनु पर्दछ। सोही अनुसारको शैक्षिक कार्यक्रम बनाएर विश्वविद्यालयलाई नयाँ बाटोमा हिडाउनु जरुरी हुन्छ।
- (iv) प्राध्यापक तथा कर्मचारीहरूमा कामको प्राथमिकताका आधारमा तालिका निर्माण गरेर काम गर्ने परिपाटी बसाल्नु पर्दछ।
- (v) नेपाली विद्यार्थीहरू कुन कुन विषय अध्ययन गर्न विदेशी विश्वविद्यालयमा गएका छन् सो को अध्ययन अनुसन्धान गरि सोहि विषयको पढाइ नेपाल मै गर्न सकिने वातावरण बनाउनु पर्दछ।

(ख) विद्यार्थी केन्द्रित सेवा र तत्परतामा वृद्धि

विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गर्दै अतिरिक्त क्रियाकलापमा वृद्धि गर्नु पर्दछ। यस क्रममा उनीहरूलाई उपयुक्त शैक्षणिक सेवा र तत्परताका लागि आवश्यक परामर्श र सहयोगको वातावरण बनाउनु पर्दछ। यी सबै पक्षको कार्यान्वयनका लागि थप नियम कानूनको निर्माण गर्ने, त्यसको समीक्षा गर्ने र लागू गर्नु पर्ने हुन्छ। विद्यार्थीका निम्ति छात्रवृत्ति र अन्य सहयोगात्मक कार्यक्रमहरू लागू गर्नु पर्दछ जसबाट स्वदेशी तथा विदेशी विद्यार्थीहरूलाई प्रोत्साहन मिल्न सक्छ। यसै सिलसिलामा गुणात्मक र विशिष्ट प्रविधि निर्माण गर्दै सिकाईलाई ज्ञानको स्तरमा उठाइनेछ। यस कार्यलाई पूर्णता दिन शैक्षिक अनुभवहरूको सहयोग लिइनेछ। विद्यार्थीको स्तरउन्नति, प्राध्यापक, कर्मचारीको पुर्नतार्जिक, तालिम आदिमा विशेष जोड दिनुकासाथै पुस्तकालयलाई बढि व्यवस्थित, चुस्त दुरुस्त, समय सापेक्ष र विद्यार्थी केन्द्रित बनाउनु पर्ने हुन्छ।

(ग) सरोकारवालसँगको सम्बन्धलाई सबलीकरण गर्ने

समुदाय तथा सरोकारवालसँगको सम्बन्धलाई सबलीकरण गरिनेछ। यो विश्वविद्यालय नेपालको नयाँ विश्वविद्यालय भएकोले यसको समुदायसँग गहिरो सम्बन्ध बनाउनु पर्दछ। यसले सामुदायिक विकास र जनआकांक्षा अनुरूप विश्वास आर्जन गर्दै अगाडि बढ्नु आवश्यक हुन्छ। यो व्यवस्थाले समुदाय तथा सरोकारवालालाई आत्मबल बढाउने छ। यस क्रममा सामुदायिक विकास परियोजनाहरू संचालन गरेर यसको पहुँच समुदायसँग अझ नजिक बनाउँदै जानुपर्दछ। यसो भएमा प्रशासनिक प्रक्रिया र अभ्यास पनि पारदर्शी र प्रभावकारी हुन्छ। समुदायको सहयोग मार्फत यसले लिएका उद्देश्यहरू पूरा गर्न सजिलो हुनेछ। यी उद्देश्यहरू पूर्ण भएमा विश्वविद्यालयले आफ्नो आयस्रोतलाई वृद्धि गर्नसहयोग पुग्नेछ। यसैगरी विश्वविद्यालयले अनुसन्धानका लागि अनुदान दिन, लिन र विकासात्मक सहयोग बढाउन पनि सफल हुनेछ। फलस्वरूप यसबाट विश्वविद्यालयलाई आर्थिक सक्षमता वृद्धि गर्न सहयोग पुग्नेछ। यसले गुणात्मक शिक्षा र प्रशासनिक अवस्थामा सुधार ल्याउन समुदायको सहयोग प्राप्त गर्न सजिलो हुनेछ। यसबाट विश्वविद्यालयले वचनबद्धता गरेका विषयहरूमा गुणात्मकता प्रदान गर्न र विश्वास जगाउन सहयोग पुग्नेछ। यसबाहेक विश्वविद्यालयले आफ्ना सहयोगी र सरोकारवाला संस्थाहरूसँग सम्बन्ध विस्तार गर्न, सहयोग आदानप्रदान गर्न र विश्वविद्यालयको स्तर उन्नति गर्न सहयोग पुग्नेछ। विश्वविद्यालयप्रति समुदायको धारणा सकारात्मक बन्दै जानेछ।

२. दीर्घकालीन योजना

यस अन्तर्गत निम्नानुसारका बुँदाहरूमा आधारित विषयवस्तु रहने छन् :

(क) नेपाल विश्वविद्यालयको स्थायी साख (गुडविल) स्थापना गर्न शैक्षिक कार्यक्रम

विश्वविद्यालयले शैक्षिक कार्यक्रमहरूको पाठ्यक्रम निर्माण र प्रशासनिक निकायहरूको संरचना बनाउंदा शुरु देखि नै समग्र पक्षहरूको मूल्याङ्कन र परीक्षण गर्दै जाने व्यवस्था मिलाई कमजोरीहरूलाई सच्याउँदै जाने परिपाटी बसाल्नु पर्दछ। विश्वविद्यालयको साख स्थापना गर्न नयाँ र आकर्षक कार्यक्रमहरू ल्याउनु पर्दछ। प्राज्ञिक कार्य र अनुसन्धानका क्षेत्रमा आफ्ना लक्ष्य र दृष्टिकोणहरूलाई पूरा गर्न रणनीतिक योजना बनाउनु पर्दछ। अन्य विश्वविद्यालयको अनुभव र गुनासोलाई मध्यनजर गर्दै परीक्षा प्रणालीमा व्यवस्थित गरी शैक्षिक क्यालेन्डर अनुसार परीक्षा लिने, समय मै नतिजा प्रकाशन गर्ने र ट्रान्सक्रिप्ट उपलब्ध गराउने आदि व्यवस्था मिलाइनु पर्दछ। प्रविधिको विकास गर्दै प्राज्ञिक, प्रशासनिक निरन्तरताका निम्ति निरीक्षण, सुपरिवेक्षण र मूल्याङ्कनको माध्यमबाट विश्वविद्यालयलाई परिमार्जन गर्दै जाने वातावरण बनाइनु पर्दछ। समसामयिक विषय र दृष्टिकोणहरूलाई व्यवहारमा प्रयोग गर्न र भावी कार्यक्रमहरूको मूल्याङ्कन गर्न विभिन्न समिति र विषयविज्ञहरूको सहयोग लिनु पर्दछ। जुन कार्यले प्राज्ञिक र प्रशासनिक क्षेत्रमा सुधार आउने छ। अतः यस किसिमका प्रयासले विश्वका मान्यता प्राप्त प्राज्ञिक संस्थाहरूको हाराहारीमा यो विश्वविद्यालयलाई पुऱ्याउन सहयोग मिल्नेछ। यो यि विभिन्न कार्यक्रम र प्रतिबद्धताले विश्वविद्यालयलाई दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न र समाजमा आफ्नो प्रभाव बढाउन सहयोग मिल्नेछ। यस बाहेक विश्वविद्यालयको शैक्षिक कृयाकलापलाई गुण स्तरीय बनाउन निम्नानुसारका प्राज्ञिक योजनाहरूलागू गर्न बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

१. पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विश्वविद्यालयहरूको आधार लिइने छ।
२. अनुसन्धानमा आधारित अध्यापन व्यवस्थापन गरिने छ।
३. प्राध्यापक तथा कर्मचारीलाई नियमित र समयानुकुलको तालिमको व्यवस्था गरिने छ।
४. विश्वविद्यालयको आवश्यकता र औचित्यको आधारमा अनुसन्धान गराउने व्यवस्था गरिने छ।
५. अन्य विश्वविद्यालयहरूमा देखिएका समस्याहरू जस्तै प्रश्न पत्र निर्माण, मोडरेसन र स्कुटिङ्गको व्यवस्था जस्ता परीक्षा प्रणालीमा व्यापक परिवर्तन गरिने छ।
६. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने र स्वरोजगारमूलक शिक्षामा जोड दिने व्यवस्था मिलाइने।
७. अनुसन्धान र प्रकाशनलाई प्राथमिकता दिई प्रोत्साहन गरिने छ।

माथि उल्लेखित पृष्ठभूमिले नेपाल विश्वविद्यालयकालागि आवश्यक कार्ययोजनाको यथार्थ ऐना प्रस्तुत गरेको छ। उद्देश्यअनुरूप चुनौतीहरूको सामना गर्दै अवसरहरूको प्रयोग गर्नु नै यस विश्वविद्यालयको मुख्य कार्ययोजना हुनेछ। जसलाई विश्वविद्यालयमा समग्र पक्षहरूको समुचित व्यवस्थापन गर्दै कमश दुर्बलताहरू हटाउँदै लैजान सहयोग मिल्नेछ। विश्वविद्यालयको आवश्यकता र औचित्यलाई मध्यनजर गर्दै आवश्यक नियम कानून र व्यवस्थाहरूको निर्माण गरी विश्वविद्यालयलाई अगाडि लैजानु पर्दछ। यसकालागि तत्कालीन र दीर्घकालीन कार्ययोजनाहरू बनाएर प्रभावकारी कार्यान्वयन पर्ने हुन्छ।

(ख) प्रारम्भिक तहमा गर्नुपर्ने विषय प्रसंगहरू

१. विश्वविद्यालयमा व्यवस्थापकीय टिमलाई गठन गर्दा प्रशासन, प्राज्ञिक क्षेत्र, अनुगमन, अनुसन्धान, पाठ्यक्रम, समकक्षता, योजना, अतिरिक्त क्रियाकलाप, अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध आदि निकायहरूलाई व्यवस्थित गर्न सक्ने टीम बनाउने
२. वैचारिक संघ, संगठनको दबावमा प्राध्यापक तथा कर्मचारीको नियुक्ति, सरुवा तथा व्यवस्थापन गर्ने प्रचलनलाई निमर्मतापूर्वक समाप्त गरी योग्यता र दक्षता अनुसारको पद र स्थान दिने र निश्चित समयमा राम्रो काम देखाउन नसके करार रद्द गर्ने तथा फिर्ता पठाउने व्यवस्थालाई कडाइका साथ लागू गर्ने।

३. विश्वविद्यालयको पहिलो प्राथमिकता अध्ययन, अध्यापन र अनुसन्धानलाई महत्व दिँदै अन्य पक्षलाई पनि संवेदनशीलताका साथ व्यवस्थित गर्ने ।
४. राम्रो काम गर्नेलाई पुरस्कृत र गलत गर्नेलाई दण्डित गर्ने व्यवस्था ऐन मै राख्ने र यस किसिमको ऐन नियम बनाइ अक्षरस लागु गर्ने ।
५. विश्वविद्यालयभित्र भएका प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष अवसरहरूलाई सकेसम्म योग्यता, दक्षता र कार्य कुशलताको आधारमा नयाँ नयाँ प्रतिभाहरूलाई जिम्मेवारी दिँदै जाने । दोहोराएर जिम्मेवारी दिने प्रथालाई कम गर्ने व्यवस्था ऐन मै मिलाउने ।
६. विश्वविद्यालय अन्तर्गतका अध्ययन संस्थान र संकायमा संचालित कार्यक्रम र सेवालाई एउटै छातामुनी ल्याएर आर्थिक एक रूपता कायम गर्ने ।
७. राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रलाई आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न प्राथमिकता दिने ।
८. प्रत्येक निकायहरूमा मासिक त्रैमासिक कार्य समिक्षा गर्ने र जिम्मेवारी वहनतालाई विज्ञहरूको मूल्याङ्कन समीक्षा बैठकबाट नियमित गर्दै त्यसको प्रतिवेदनको आधारमा परिमार्जन र परिवर्तन गर्दै जाने ।

(ग) कार्यक्रमको प्रभावकारिताको परीक्षण

माथि उल्लेखित कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिताको परीक्षण यसप्रकार गर्ने व्यवस्था मिलाउने :

१. नेपाल र अन्य देशका विश्वविद्यालयमा धेरै वर्ष काम गरिसकेका, पूर्वपदाधिकारी, अनुसन्धानकर्ता तथा अनुभवी निवृत्त प्राध्यापकहरूको विज्ञ टिम बनाएर प्रत्येक कामको मूल्याङ्कन र समीक्षा गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
२. विश्वविद्यालयमा भएका र बनाइएका पूर्वाधारहरूलाई समुदाय तथा अन्य सरोकारवालाहरूले प्रत्यक्ष रूपमा देख्ने र अनुभव गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
३. विद्यार्थीहरूले नयाँ रोजगार मुलक प्राविधिक शिक्षाको पाठ्यक्रममा अध्ययन गर्ने र प्राध्यापकहरूले अध्यापन गराउने वातावरण बनाउने ।
४. अनुसन्धान तथा प्रकाशनलाई व्यापकता दिने । राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय समन्वयमा वृद्धि गर्ने यसको प्रत्यक्ष मूल्याङ्कन विशेषज्ञ, सरोकारवाला तथा समुदायबाट गराउने ।
५. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धहरूलाई चलायमान बनाउने र अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूसँग प्राज्ञिक सम्भौताहरू गर्दै जाने । यसबाट प्राध्यापक तथा विद्यार्थीहरूलाई प्राज्ञिक उपलब्धी र नयाँ अनुभूति गर्ने वातावरण बनाउने ।
६. विश्वविद्यालयमा लागु गरिएको व्यवस्था र ऐन नियम अनुसार विभिन्न देशका विद्यार्थीहरूले अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने व्यवस्था मिलाउने । यसको प्रत्यक्ष उपलब्धि सम्बन्धित विद्यार्थीहरू, अभिभावक र समुदायले महशुस गर्ने परिस्थिति निर्माण गर्ने ।
७. प्रविधिको प्रयोगबाट भर्ना तथा परीक्षाको फर्म भर्ने, ट्रान्सक्रिप्ट माग गर्ने तथा उनीहरूका व्यक्तिगत विवरणहरू, प्रमाण पत्रहरू, अनलाइनबाटै उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउने । यसबाट भर्ना परीक्षा प्रणाली स्वतः व्यवस्थित हुँदै जानेछ ।
८. इ लाइब्रेरी र डिजिटल लाइब्रेरीहरूको व्यवस्था गर्ने र त्यसको उपयोग गाउँ गाउँसम्म पनि विद्यार्थी र अनुसन्धानताहरूले अनुभव गर्न पाउने स्थिति सृजना गर्ने ।
९. पारदर्शी प्रशासनको स्थापना गर्दै संस्थागत कार्यकुशलताको स्थापना भई सरोकारवालाहरूले सन्तोष व्यक्त गर्ने र विश्वविद्यालयप्रति सकारात्मक भावको विकास हुँदै जाने वातावरण बनाउने ।
१०. आन्तरिक तथा बाह्य अनुगमनको व्यवस्था गर्ने र संस्थागत सुधारको अवसर मिलाउने ।

११. उच्च जनशक्ति र अनुसन्धानको दृष्टिले नेपाल विश्वविद्यालयको स्थापना र औचित्य साबित हुन सक्ने वातावरण बनाउने। राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा उत्कृष्ट विश्वविद्यालयहरूमध्ये ३०० भित्रको हाराहारीमा पुग्ने विश्वविद्यालयको रूपमा स्थापित हुन प्रयास गर्ने।
१२. निरन्तर सुधार तथा संस्थागत सुशासन दिगो रहने गरी मापदण्ड निर्माण गर्दै त्यसको प्रत्यक्ष अनुभव विद्यार्थी, प्राध्यापक, कर्मचारी, अभिभावक तथा समुदायले समेत गर्ने वातावरण बनाउने। समाजमा विश्वविद्यालय प्रति नयां आशा जगाउदै उच्च शिक्षा आर्जन गर्न र रोजगारका निमित्त विदेशीएका युवा पक्ति देश भित्रै केहि हुन्छ, र गर्न सकिन्छ, भन्ने आशा लिएर बस्ने तथा स्वदेशमै काम गर्न प्रोत्साहन गर्ने।

रणनीतिक रूपमा लागू गर्नुपर्ने क्षेत्रहरूको पहिचान

नेपाल विश्वविद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि आफ्नै स्वामित्वको पर्याप्त जग्गा जमिनको व्यवस्था गर्नुपर्दछ। यो व्यवस्थित संगठनात्मक संरचना र उच्च शिक्षामा बहुविधागत विषयहरूको अध्ययन, अध्यापन र अनुसन्धान गर्दै गराउदै जाने संस्था हो। स्थापनाकालदेखि नै वार्षिक रूपमा आवश्यक पर्ने रकमको व्यवस्था आन्तरीक स्रोत तथा सरकारी अनुदान प्राप्त गर्दै जान सक्ने शैक्षिक संजाल बनाउन सक्नु पर्दछ। राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा मान्यता प्राप्त विश्वविद्यालयको रूपमा स्थापित गराउन सक्नु पर्दछ। यसको रणनीतिक सुधार गर्नुपर्ने विभिन्न क्षेत्रहरू छन् जसलाई यसप्रकार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :-

१. विश्वविद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक मापदण्डका आधारमा नेतृत्व गर्न सक्ने पदाधिकारीको चयन हुनु पर्दछ।
२. व्यवस्थापकीय निकायहरूको व्यवस्थापन क्षमतामा कमजोर हुन नदिनु।
३. प्रशासकीय तथा प्राज्ञिक मानव संसाधनका लागि पद विशेषको कार्य क्षेत्रगत सर्त कार्यविवरण, विशिष्टीकरण र कार्य सम्पादन मूल्याङ्कनका लागि उपयुक्त कार्य सम्पादन सूचकको निर्माण गर्नु।
४. मानवीय संसाधनको न्यून उपयोग तथा औसत प्रशासकीय क्षेत्रका रूपमा कमजोर सक्षमता हुनु।
५. विदेशी विद्यार्थी र प्राध्यापकहरूलाई आकर्षित गर्नु।
६. शैक्षिक क्यालेण्डरको पालना गर्न सक्नु पर्दछ।
७. प्राध्यापक, कर्मचारी तथा विद्यार्थीको पेशागत हकहितको सन्दर्भमा विभिन्न संघ संगठनको नाममा हुने अवाञ्छित गतिविधिहरू बढ्दै जानु।
८. पाठ्यक्रम शिक्षण सिकाइ र परीक्षण प्रणालीमा समयसापेक्ष सुधार गर्ने परिपाटी बसाल्नु।
९. पाठ्यक्रम निर्माण र पठनपाठनमा अधिकतम रूपमा आफैबाट उत्पादित मानवीय संसाधनको उपयोगले बाहिरी पनाको अभाव हुनु।
१०. अन्तरक्रियात्मक शिक्षण र अनुसन्धानका लागि पूर्वाधारको कमि हुन नदिनु।
११. अधिकांशतः कक्षा कोठाभित्रको पठनपाठनमा प्राध्यापन सीमित रहनु र शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा अनुसन्धान तथा नवीनतम खोजको भार कम रहेकोले स्नातकोत्तर तथा सोभन्दा माथिका शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा विश्वविद्यालयले अनुसन्धान कोष उपलब्ध गराउनु र बाहिरी संघ संस्थाहरूसँगको सहयोग प्रयाप्त जुटाउने प्रयास गर्नु।
१२. अप्राविधिक विषयहरूमार्फत विद्यार्थी भर्नामा योग्यता प्रणाली कायम गर्नु।
१३. कक्षाकोठामा विद्यार्थीहरूको नियमित उपस्थिति सुनिश्चित गर्नु।
१४. अप्राविधिक विषयहरूमा मेघावी विद्यार्थीहरूको आकर्षण बढाउदै जानु।
१५. अप्राविधिक विषयहरूको उत्तीर्ण दर न्यून र कमजोर हुन नदिनु।
१६. विद्यार्थीले पढाइलाई बीचैमा छाड्ने दर उच्च हुनु र कारण पत्ता लगाउन नसक्नु।
१७. विश्वविद्यालयमा उपलब्ध भौतिक स्रोत र पूर्वाधारहरूको उचित उपयोग, व्यवस्थापन तथा संरक्षण हुन नसक्नु।

१८. पुस्तकालय र प्रयोगशालाहरूको समुचित उपयोग तथा आवश्यक विकास हुन नसक्नु ।
१९. विज्ञान तथा प्रविधि, कृषि, पशुविज्ञान, इन्जिनियरिङ्ग र चिकित्सा प्राविधिक विषय क्षेत्रहरूमा अत्याधुनिक प्रविधिको अभाव हुन नदिनु ।
२०. विदेशी विद्यार्थीहरू तान्ने पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने प्रयास गर्नु ।
२१. अनुसन्धान केन्द्रहरू, संस्थान, संकाय, केन्द्रीय विभाग, तथा क्याम्पसहरूबीच आपसी समन्वय र सानिध्यताको कमि हुन नदिनु ।
२२. गुणस्तरीय अनुसन्धान र प्रकाशनको समग्र अवस्था कजमोर नवनाउनु ।
२३. निर्णय निर्माण र व्यवस्थापनमा सूचना प्रणालीको अभाव नदिनु ।
२४. आन्तरिक तथा अन्तराष्ट्रिय सम्बन्ध तथा नेटवर्क प्रणाली (विश्वविद्यालय र समाजबीचको सम्बन्ध) कमजोर नहुनु ।
२५. विश्वविद्यालयको शाख माथि उठाउन जस्तो सुकै कदम चाल्न सक्ने अधिकार पदाधिकारीलाई छ भन्ने प्रत्याभूति दिनु ।
२६. परम्परागत ढाँचाका प्रशासनिक निकायहरूलाई परिवर्तन गर्दै नयाँ र समयानुकूल निकायहरूको स्थापना गर्ने प्रयास गर्नु ।
२७. हाल भैरहेको युवाहरूको विदेश पलायनलाई रोक्न नेपाल सरकार र अन्य सम्बन्धित निकायसँग परामर्श गरी समस्या समाधान गर्ने प्रयास गर्नु ।
२८. नेपाल सरकार र स्थानीय सरकारहरूसँग समन्वय गरी नवलपुर जिल्लाको मध्यबिन्दु, हुप्सेकोट र गैँडाकोट अन्तर्गत रहेका विश्वविद्यालयले प्रस्ताव गरेका जग्गाहरू विश्वविद्यालयका नाममा दर्ता गर्न गराउन पहल गर्ने ।

माथि उल्लेखित बुँदाहरूलाई ध्यानमा राखि नेपाल विश्वविद्यालयले ऐन नियम आवश्यक कानून निर्माण गरी विश्वविद्यालय संचालन गर्नु पर्दछ ।

नेपाल विश्वविद्यालयमा भविष्यमा आउन सक्ने समस्या तथा चुनौतीहरू

कुनै पनि गतिशील र सिर्जनशील संस्थाहरूको समस्या तथा चुनौतीहरू हुन्छन् । ती सबै खाले समस्याहरूको समाधान खोज्दै सुधार गर्दै अगाडि बढ्नु संस्थाको कर्तव्य हुन्छ । नेपालका विश्वविद्यालयहरूमा उच्च तहका नेतृत्वदेखि तल्लोतहका नेतृत्वको राजनीतिक प्रभाव पर्ने गरेको पाइन्छ । यो विश्वविद्यालयलाई त्यस्तो प्रभाव पर्न नदिनेतर्फ सतर्क रहनुपर्छ । राजनैतिक हस्तक्षेपका कारणले विश्वविद्यालयको समग्र विकासमा प्रत्यक्ष परोक्ष प्रभाव परिरहेको हुन्छ । नेपालमा विश्वविद्यालयको पदाधिकारी नियुक्तिमा राजनैतिक दबाव पर्ने गरेको यसले समग्र विश्वविद्यालयको शैक्षिक प्रणालीमा प्राज्ञिक वातावरण र गुणस्तर कायम गर्न चुनौतीपूर्ण भएको तथ्य सबैका सामु छर्लङ्ग छ । नेपालमा प्राज्ञिक सर्वोच्चताभन्दा प्रशासनिक र राजनैतिक सर्वोच्चताको बाहुल्यता रहेको तितो सत्य छ । यसका कारण विश्वविद्यालयबाट देशले अपेक्षा गरे अनुरूपको नतिजा प्राप्त हुन नसकेको धारणा विज्ञहरूको छ । विश्वविद्यालयमा जुन किसिमको लगानी गरेको सो अनुसारको उत्पादित जनशक्तिको गुणस्तर कमजोर हुने भएकोले अनुसन्धान, उद्यमशीलता, नवप्रवर्तन तथा समग्र देशको विकासमा अपेक्षित सुधार हुन नसकेको अवस्था छ । वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा नेपालमा अन्य धेरै विश्वविद्यालयहरू संचालनमा आइसकेको भए तापनि नेपाली जनमानसले अबै पनि नयाँ स्थापित विश्वविद्यालयबाट केहि नयाँ र धेरै आशा र विश्वास राखेको देखिन्छ । नयाँ नयाँ अवसरहरूको खोजी र उपयोग गर्दै आफ्ना शैक्षिक कार्यक्रमहरू वैज्ञानिक र समय सापेक्ष रूपमा अगाडि बढाउन विश्वविद्यालयबाट अब्बठि क्रियाशील हुनुपर्ने देखिन्छ ।

(क) आउन सक्ने समस्याहरू :

नेपाल विश्वविद्यालयमा निम्नानुसारका समस्याहरू आउन सक्ने सम्भावना देखिन्छ, जसलाई बुंदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. मुलुकको उच्च शिक्षा क्षेत्रमा नेतृत्वदायी विश्वविद्यालयका रूपमा स्थापित हुन नेपालमा यतिधेरै विश्वविद्यालयहरू स्थापित भइ संचालनमा हुंदा पनि किन फेरी यो विश्वविद्यालय स्थापना गर्नु पर्‍यो, यसको आवश्यकता र औचित्य साबित गर्नु नै यसको पहिलो तथा समस्या तथा चुनौती हो । त्यसैले नेपाल विश्वविद्यालयले नेपाली समाजलाई, स्थानीय जनतालाई बौद्धिक सर्कललाई तथा अन्य विश्वविद्यालयलाई समेत आफ्ना उद्देश्य र कार्यक्रमहरू स्पष्ट र पारदर्शी रूपमा प्रस्तुत गर्न सक्नु पर्दछ ।
२. शैक्षिक, प्राज्ञिक, अवस्था तथाभइरहेको अनुसन्धान क्षेत्रमा सुधार गरी अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको विश्वविद्यालय बनाउन सक्ने ।
३. नयाँ र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका शैक्षिक कार्यक्रमहरू संचालनको सम्भावना बनाउन ।
४. भौतिक सम्पत्तिको उचित व्यवस्थापन र उपयोग मार्फत आर्थिक रूपमा सबल हुनु ।
५. विश्वभर फैलिएका नेपाली र विदेशी विद्यार्थीहरूलाई सुसुचित गराई उनीहरूलाई परिचालन गरी अध्ययन र अनुसन्धानलाई अझ बढि प्रभावकारी बनाउन ।
६. शैक्षिक, प्राज्ञिक र अनुसन्धानमूलक कार्यक्रमको अभिवृद्धिमा नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय सरकार तथा समग्र प्राज्ञिक जगत, अन्तर्राष्ट्रिय विकास साभेदारहरूको सहकार्यमा संलग्न हुन ।
७. आफ्नै प्रयास, भौतिक संरचना र आफ्नै जनशक्तिको माध्यमबाट शैक्षिक प्रणालीमा बदलाव ल्याउन ।
८. विश्वविद्यालयको ऐतिहासिक महत्वलाई कायम राखी अध्ययन अनुसन्धानमा स्तरोन्नति गरेर आर्थिक रूपमा आत्मनिर्भर विश्वविद्यालय कै रूपमा रूपान्तरण गर्न ।
९. सांस्कृतिक अध्ययन, हिमाली पर्यावरण, सहासिक पर्यटन, जडिबुटी आदि नेपाली पहिचान सहितका विषयमा अध्ययन, अनुसन्धानको बाटो खोल्दै विदेशी विद्यार्थीलाई आकर्षण गर्न गराउन ।
१०. जैविक सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधता सहित पर्यावरण तथा उच्चभेगीय विधामा अध्ययन अनुसन्धानको केन्द्र बन्न ।
११. नेपालमा अन्य विश्वविद्यालयहरूले अहिले सम्म दिन नसकेको शैक्षिक कार्यक्रम र विश्वास दिन ।

नेपाल विश्वविद्यालयमा देखिएका निम्नानुसारका चुनौतीहरूलाई चिदै विश्वविद्यालयलाई अगाडि लैजानु पर्ने अवस्था आएको छ । तत्काल देखापरेका चुनौतीहरू यस प्रकार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ -

(ख) चुनौतीहरू

१. मुलुकको आवश्यकता अनुरूप प्राविधिक तथा शिपमूलक विषयमा विद्यार्थीहरूको भर्नादरमा वृद्धि गर्न ।
२. मेघावी विद्यार्थीको स्वदेशकै महाविद्यालयहरूमा आकर्षण कायम गर्न तथा वृद्धि गर्न ।
३. उच्च शिक्षा आर्जन गर्न भन्दै देश बाहिर जाने युवाजनशक्तिको विदेश पलायन रोक्न ।
४. उच्च शिक्षा हासिल गर्न तथा अन्य विभिन्न उद्देश्यले सक्षम कक्षा १२ उत्तीर्ण भएका तथा उत्पादित दक्ष जनशक्ति युवाहरूलाई विदेशीनबाट रोक्न ।
५. मुलुकमा स्थापना भई चलिरहेका र भविष्यमा स्थापना हुने अन्य नयाँ विश्वविद्यालयहरूसँग प्रतिस्पर्धा गर्न ।
६. विश्वव्यापीकरणको वर्तमान सन्दर्भमा विदेशी विश्वविद्यालय तथा तिनका उच्च शैक्षिक कार्यक्रमहरूसँगको प्रतिस्पर्धा गर्न ।
७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको प्रतिस्पर्धी बन्दै शैक्षिक गुणस्तर कायम तथा वृद्धि गर्न ।

८. संघीय परिवेशमा विश्वविद्यालयको व्यवस्थापन तथा पुर्नसंरचना गर्न गराउन ।
९. अनुसन्धानका लागि आर्थिक अनुदानको अप्रयुक्ततालाई वृद्धि गर्न ।
१०. राजनैतिक हस्तक्षेप र राजनीतिको आडमा हुने गैर प्राज्ञिक गतिविधिहरू र बैचारिक संघ संस्था युनियन बाजीलाई रोक्न ।
११. राजनैतिक भाग बण्डाका आधारमा हुने विश्वविद्यालयका पदाधिकारीहरूको चयनमा सुधार गर्न र प्रतिस्पर्धाको आधारमा नियुक्ति गर्ने व्यवस्था गर्न ।
१२. शैक्षिक क्यालेण्डरको अक्षरस पालना गर्न गराउन ।
१३. परीक्षा एवम् मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार ल्याउन ।
१४. नेपाल सरकारलाई कुन क्षेत्रमा के कति जनशक्ति आवश्यक पर्ने हो भन्ने बारेमा प्रष्ट डाटा लिई आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्न ।
१५. नेपालमा जनशक्तिको माग हुने पूर्वाधार तथा अन्य विधासँग सम्बन्धित शैक्षिक कार्यक्रम स.चालन गर्न तथा सुरुङ्ग, रेलवे जस्ता इन्जिनियरिङ्ग तथा उच्च प्रविधिमा आधारित प्राविधिक शिक्षा कृषि प्रणाली, भूकम्पीय सुरक्षा आदि जस्ता शैक्षिक गतिविधि सञ्चालन गर्न, गराउन ।

नेपाल विश्वविद्यालयलाई व्यवस्थित र सुसङ्गठित रूपमा सञ्चालन गर्न गराउन नेपाल सरकारको उच्च शिक्षा नीतिमा परिवर्तन गर्नुपर्ने हुन्छ भने कतिपय समस्याहरू आन्तरिक रूपमै सुधार र संशोधन गर्नुपर्ने हुन्छ । अतः समाधानका उपायहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

(ग) सुभावहरू

१. पदाधिकारीको नियुक्ति योग्यता, दक्षता र कार्य कृशलताको आधारमा हुनुपर्छ । राजनीतिक भागवण्डा र नेता र मन्त्रीको नाता, सम्बन्धको आधारमा हुँदैन । योग्यता दक्षता भएका स्थानीय व्यक्तित्वलाई प्राथमिकता दिनु राम्रो हुन्छ । समायोजन गर्न सजिलो हुन सक्छ ।
२. पदीय जिम्मेवारी पाएका पदाधिकारीको आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकारको प्रयोग गर्दा उत्तरदायित्वको बोध हुनुपर्दछ । कार्यकाल बिताउने, जागिर खाने परिपाटीलाई हटाई देश र समाजले के भनि रहेको छ ? समयले के मागिरहेको छ ? कहाँ कसरी सुधार गर्न सकिन्छ ? र कसरी राम्रो बनाउन सकिन्छ भन्ने सिर्जनशिल सोचाइ र बहस गर्नु जरुरी छ ।
३. विश्वविद्यालयको संरचना अनुसार तहगत जिम्मेवारी पाएका उत्तराधिकारीहरूको पनि निरीक्षण र अनुगमन, कामको मूल्याङ्कन, सुधार गर्ने प्रावधानलाई अगाडि बढाउनु पर्छ ।
४. हरेक सरोकारवालाले पारदर्शी, जवाफदेही र उत्तरदायी शैक्षिक प्रशासनको प्रत्याभूति हुने व्यवस्था हुनु पर्दछ ।
५. निश्चित समयमा विज्ञापन, परीक्षा र अन्तर्वार्ताको स्थायी तालिकाको व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । प्राध्यापक तथा कर्मचारीको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गरिनु पर्दछ ।
६. विश्वविद्यालयका विभिन्न कार्यालय, निर्देशनालय, शाखा, महाशाखा, क्याम्पसहरूमा समन्वयको विकास गरी विकेन्द्रीकरणको सिद्धान्तलाई अनुशरण गर्नुपर्दछ ।
७. आर्थिक स्रोत परिचालनमा स्थायित्व र एकद्वारा प्रणाली लागू गरी मितव्ययी, पारदर्शी र व्यवस्थित आर्थिक प्रणाली लागू गर्नु पर्दछ ।
८. प्राध्यापक र कर्मचारीहरूलाई क्षमता विकासका लागि नियमित तथा समय समयमा तालिम, प्रशिक्षण, पुनर्ताजगी तालिम तथा गोष्ठी आदिको आयोजनागरी र सहभागिता गराउनु पर्ने हुन्छ ।
९. स्थानीय पालिकाहरूसँग अन्तरसम्बन्ध वृद्धि गर्दै स्थानीय बासीहरूसँग सम्बन्धमा सुधार ल्याउन सहभागिता मुलक सेवा र सुविधा वितरणमा प्राथमिकता दिनु पर्दछ ।

विश्वविद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि र यसको प्रभावकारिता

विश्वविद्यालयको गुणस्तर भनेको त्यसमा रहेको गुणको मात्रा हो । यो मूल्याङ्कन गरिसकेपछि निर्धारण हुन्छ । विश्वविद्यालयको गुणस्तर प्राज्ञिक मूल्य, अनुसन्धानात्मक क्रियाकलाप, समसामयिक बजार सुहाउँदो पाठ्यक्रम, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति, सार्थक मूल्याङ्कन पद्धति एवम् त्यसप्रति सामाजिक दृष्टिकोणमा आधारित हुन्छ । विश्वविद्यालयको गुणस्तर र यसको प्रभावकारिता बढाउन शैक्षिक, प्रशासनिक तथा अनुसन्धानमूलक जस्ता विभिन्न पक्षहरूको सम्बोधन हुनुपर्दछ । यो लक्ष्य प्राप्त गर्न महत्वपूर्ण रणनीतिको आवश्यकता पर्दछ जसले निम्न क्षेत्रहरू समेट्न सक्ने छन् । तिनीहरूलाई बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

(क) बौद्धिक उत्कृष्टता

विश्वविद्यालयको पहिचान भनेकै बौद्धिक उत्कृष्टता हो । नियमित रूपमा शैक्षिक कार्यक्रमहरूको समीक्षा र अद्यावधिक गर्दै जानु आजको आवश्यकता हो । सन्दर्भ र विकसित ज्ञान परिदृष्यहरूसँग परिचित हुँदै संकायहरूको विकास गर्दै जानु पर्दछ । शिक्षण गुणस्तर वृद्धि गर्ने गतिविधिहरूलाई प्रोत्साहन गर्न, प्रशिक्षण, सल्लाह र अनुसन्धान अवसरहरूमा लगानी गर्नुपर्दछ । विद्यार्थी केन्द्रित दृष्टिकोणहरूको खोजी गरी सिकाइ विधिहरू लागू गर्दै, आलोचनात्मक सोचको वृद्धि र शैक्षिक सफलताको लागि समर्थन हुने सेवाहरू प्रदान गर्दै जानु पर्दछ ।

(ख) गुणस्तरीय जनशक्तिको प्रवेश

समयमा विज्ञापन र छनोट हुन नसक्दा विश्वविद्यालयबाट उत्पादित उत्कृष्ट जनशक्तिलाई प्रवेशमा अवरोध आउन सक्छ त्यसैले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विश्वविद्यालयबाट विशिष्ट शैक्षिक उपाधि प्राप्त दक्ष जनशक्तिलाई अवसर दिन सक्नु पर्दछ । शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न सहज बनाउदै जानु पर्दछ । राजनैतिक हस्तक्षेप न्यूनीकरण गर्दै पद्धति निर्माण, निष्पक्षता तथा योग्य दक्ष जनशक्तिलाई सम्बन्धित स्थानमा पदस्थापन गर्न सक्नु पर्दछ । जसबाट शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न सहयोग पुग्दछ ।

(ग) अनुसन्धान र नविनता

अनुसन्धानमूलक संस्कृतिको विकास गर्दै जानु पर्दछ जसमा परम्परागत भन्दा नयाँपन आओस् । जसबाट अनुदान, पुरस्कार र सहयोगी अवसरहरू मार्फत संकाय र विद्यार्थीलाई सहयोग गर्न सकियोस् । अनुसन्धानलाई प्रोत्साहन र मान्यता दिएर एक जीवन्त संस्कृतिलाई बढावा दिँदै अन्तरविषय सहयोग जुटाउँदै जटिल चुनौतिहरू र ज्ञान प्रवर्द्धन गर्न अन्तर विषय अनुसन्धान पक्षहरूलाई प्रोत्साहन गर्दै जानु पर्दछ । यसका साथै प्रविधि मैत्री अनुसन्धानलाई सहज बनाउन, सुव्यवस्थित गर्न र भइरहेको कार्यको प्रचारप्रसार गर्न सूचना प्रविधिको विकास गर्नु पर्दछ ।

(घ) विश्वव्यापी संलग्नता

अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगहरू जुटाउँदै संयुक्त रूपमा अनुसन्धान परियोजनाहरू सम्पन्न गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । संकायगत कार्यक्रमहरू विद्यार्थीको संलग्नता र गतिशीलताको लागि प्रतिष्ठित अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूसँग साभेदारी स्थापना गर्नुपर्दछ । यसका साथै विश्वव्यापी रूपमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सान्दर्भिकता र प्रतिस्पर्धात्मकता सुनिश्चित गर्न विभिन्न मानकहरूको निर्माण गर्नुपर्दछ । सांस्कृतिक विविधता विश्वव्यापी परिप्रेक्ष्यहरू अँगाल्दै सांस्कृतिक समझदारीलाई बढावा दिँदै अगाडि बढ्नु पर्दछ ।

(ड) पूर्वाधार र सिकाई स्रोतहरू

विश्वविद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धिमा पूर्वाधार र सिकाई स्रोतहरूको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। आधुनिक सुविधाहरू सिकाई वातावरण सिर्जना गर्न कक्षाकोठा, प्रयोगशालाहरू, पुस्तकालयहरू र मनोरञ्जन स्थलहरू सहित अत्याधुनिक पूर्वाधारहरू तयार गर्नुपर्दछ। यसका लागि सूचना प्रविधि, ई-सिकाई, अनलाइन स्रोतहरू, प्रशासनिक दक्षतालाई समर्थन गर्न बलियो IT पूर्वाधारको स्तरवृद्धि र मर्मत गर्नु आवश्यक हुन्छ। समावेशीता बढाउँदै सबैका लागि सुविधाहरू पहुँच छन् भन्ने सुनिश्चित गर्नुपर्दछ।

(च) गुणस्तरीय संयन्त्र

विश्वविद्यालयका हरेक संयन्त्रहरू गुणस्तरीय र प्रभावकारी हुनुपर्दछ। गुणस्तरीय मापदण्डहरू र निरन्तर सुधारको पालना सुनिश्चित गर्न मान्यता प्राप्त निकायहरूबाट स्वीकृति प्राप्त गर्नु आवश्यक हुन्छ। सुधार आवश्यक पर्ने क्षेत्रहरूमा अन्तर्दृष्टि प्रदान गर्न विद्यार्थी, संकाय र सरोकारवालाहरूका लागि पारदर्शी संयन्त्र स्थापना गर्नुपर्छ। राम्रो अभ्यासहरू अभिवृद्धिका लागि क्षेत्रहरू पहिचान गर्न र सहयोगी संस्थाहरूमा नियमित रूपमा निरीक्षण गर्नुपर्दछ। सैद्धान्तिक भन्दा व्यावहारिक पक्षलाई विशेष ध्यान दिनु आवश्यक हुन्छ।

(छ) सुशासन र नेतृत्व

सुशासनको केन्द्रीय पक्ष भनेको उपयुक्त गाउँमा उपयुक्त व्यक्तिको नेतृत्व हो। यसकालागि नेतृत्वको विकास गर्दै सबै तहमा प्रभावकारी र दूरदर्शी नेतृत्व खोजी गर्न प्रशासकहरू र शैक्षिक प्रमुखहरूको लागि प्रशिक्षणमा लगानी गर्नुपर्दछ। जसबाट पारदर्शी संकाय, विद्यार्थी र कर्मचारीहरू बीच साभ्भा दृष्टिकोण र निर्णय गर्ने क्षमताको वृद्धि सुनिश्चित गर्न सञ्चार च्यानलहरू सञ्चालनमा आउनुपर्दछ। यी क्षेत्रहरूलाई रणनीतिक रूपमा सम्बोधन गरेर, विश्वविद्यालयले आफ्नो समग्र गुणस्तर र प्रभावकारिता बढाउन सक्छ। शैक्षिक उत्कृष्टता, नवीनता, र विश्वव्यापी मान्यताको लागि अनुकूल वातावरण सिर्जना गर्न सक्छ। नियमित मूल्याङ्कन र रणनीतिहरूको अनुकूलन, उच्च शिक्षाको निरन्तर विकास परिदृश्यमा निरन्तर सुधारको लागि महत्वपूर्ण हुन्छ। योग्यता र क्षमताको आधारमा जिम्मेवारी तोकिनु पर्दछ र दिएको जिम्मेवारीबाट उपयुक्त प्रतिफल आउन सकेन भने तुरुन्तै नेतृत्व परिवर्तन हुने वातावरण बनाउनु पर्दछ।

नेपाल विश्वविद्यालयलाई प्राज्ञिक उत्कृष्टताको केन्द्र बनाउने :

नेपाल विश्वविद्यालयलाई नेपालकै उत्कृष्ट प्राज्ञिक संस्थाको रूपमा स्थापित गर्न विश्वविद्यालयको कार्ययोजनालाई दुई भागमा विभाजन गरेर लैजानु पर्ने हुन्छ।

१) तत्कालिन

यस अन्तर्गत निम्न बुँदाहरू रहने छन् :

क) **पूर्वाधार र प्रविधिको विकास** : उपत्यका बाहिर केन्द्रीय कार्यालय रहने गरी स्थान विशेषको छनौट गरी आवश्यक भवन, कक्षाकोठा तथा आवश्यक संरचना निर्माणमा जोड दिने।

ख) **पाठ्यक्रम निर्माण** : राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्राज्ञिक क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन हुने गरी पाठ्यक्रम निर्माण गरी अन्य विश्वविद्यालय भन्दा भिन्न पहिचान बनाउने।

ग) **कार्यान्वयन** : स्नातक, स्नातकोत्तर, एमफिल, र विद्यावारिधि तहको विद्यार्थी भर्ना गरी दोस्रो वर्षदेखि नै कक्षा संचालन तथा कार्यान्वयन तर्फ जोड दिने।

२) दीर्घकालिन

- क) राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने जनशक्ति उत्पादन गर्ने नीति र कार्यक्रम बनाउने ।
 ख) राज्यको सर्वाङ्गिक विकासमा सहयोग पुर्याउने खालको योजना बनाई यथाशिघ्र लागू गर्ने ।
 ग) विश्वविद्यालयको पहिचान जनाउन अन्य विश्वविद्यालय भन्दा छुट्टै, भिन्नै, नमुना मूलक कार्यक्रम ल्याउने ।
 घ) अध्ययन अनुसन्धानको केन्द्रको रूपमा स्थापित गर्दै स्वदेशी तथा विदेशी विद्यार्थीलाई आकर्षित गर्ने ।
 ङ) विश्वव्यापीकरण तथा विविधिकरण (सबैपक्षलाई समेट्ने प्रयास गर्ने)

विश्वविद्यालयको संचालन र व्यवस्थापनमा नेपाल सरकारको सहयोगमा मात्र भर नपरी अन्य आर्थिक स्रोतको खोजी गर्नु पर्दछ । अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका विभिन्न विश्वविद्यालय, संघ संस्थाहरूसँग अन्तर सम्बन्ध कायम गर्दै विभिन्न परियोजनाहरू मार्फत आय स्रोत बढाउन सक्रिय भुमिका खेल्न सकिने छ ।

नेपाल विश्वविद्यालय नेपालको प्राज्ञिक क्षेत्रलाई उत्कृष्टताको केन्द्रको रूपमा स्थापना गर्नु पर्दछ, यसकालागि विश्वविद्यालयमा सुशासन र शैक्षिक क्यालेण्डरलाई अक्षरस पालना गर्नुपर्दछ । यो प्रयोजन पूरा गर्न निम्नानुसारका मुख्य मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्ने र लक्षित रणनीतिहरू लागू गर्न आवश्यक हुन्छ । उत्कृष्टताको केन्द्रको रूपमा निर्माण गर्न आवश्यक मुख्य बुँदाहरू यसप्रकार छन् ।

१. शैक्षिक उत्कृष्टताकोलागि स्पष्ट र महत्वाकांक्षी रणनीतिक दृष्टिकोण र योजना विकास गर्दै विशिष्ट लक्ष्यहरू र माइलस्टोनहरू बनाउनु पर्दछ ।
२. दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था र उनीहरूलाई आकर्षित गर्ने कार्यक्रमहरू अनुसन्धान र नवप्रवर्तनकालागि संकाय विकास कार्यक्रमहरू र प्रोत्साहनहरू लागू गर्नुपर्दछ ।
३. अनुशासन सहितको बलियो अनुसन्धान संस्कृतिलाई बढावा दिदै अत्याधुनिक अनुसन्धान पूर्वाधार र सुविधाहरूमा लगानी गर्नुपर्दछ ।
४. अन्तर्राष्ट्रिय विश्वविद्यालयहरूसँग विश्वव्यापी सहयोग र रणनीतिक साभेदारी स्थापना गर्दै विद्यार्थी र संकायका लागि प्राज्ञिक आदानप्रदान कार्यक्रमहरूको सुविधा बढाउनु पर्दछ ।
५. नियमित रूपमा नविन शैक्षिक पाठ्यक्रमहरूको अपडेट गर्दै अन्तरविषय दृष्टिकोण र व्यवहारिक अनुभवहरूलाई समेत समावेश गर्नुपर्दछ ।
६. आन्तरिक र बाह्य रूपमा गुणस्तरीय व्यवस्थापन संयन्त्रहरू लागू गर्दै विश्वव्यापी शैक्षिक मापदण्डहरूको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।
७. व्यापक विद्यार्थी समर्थन सेवाहरू प्रदान गर्दै विद्यार्थी संलग्नता, नेतृत्व र अतिरिक्त क्रियाकलापहरूलाई प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ । जसबाट विद्यार्थीहरू अन्यत्र जानबाट रोकिउन् ।
८. उन्नत शिक्षण र सिकाइको लागि नयाँ नयाँ प्रविधिलाई व्यवस्थित र एकीकृत गर्दै अत्याधुनिक शैक्षिक प्रविधिहरू उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।
९. आधुनिक र सुसज्जित कक्षाकोठा, प्रयोगशाला र पुस्तकालयहरूमा लगानी गर्दै विकासशील शैक्षिक आवश्यकताहरूसँगको पूर्वाधार विकासमा बल पुऱ्याउनु पर्दछ ।
१०. विद्यार्थी भर्ना र संकायको नियुक्तिको विविधतालाई प्रोत्साहन गर्दै समावेशी र सांस्कृतिक रूपमा सम्बृद्ध सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्नुपर्दछ ।
११. स्थानीय समुदायहरूसँग संलग्न हुँदै सामाजिक प्रभावको लागि विश्वविद्यालय सामुदायिक साभेदारी स्थापना गर्नुपर्दछ ।
१२. उत्कृष्टता प्रतिविम्बित हुने गरी विश्वविद्यालय ब्रान्डको विकास गर्नु पर्दछ । जसकालागि प्रभावकारी मार्केटिङ रणनीतिहरू लागू गर्नुपर्दछ ।

१३. प्रभावकारी वित्तीय व्यवस्थापन अभ्यासहरू लागू गर्दै अनुसन्धान अनुदान र साभेदारी मार्फत आय स्रोत वृद्धि र विविधीकरणमा बल पुऱ्याउनु पर्दछ ।
१४. पारदर्शी प्रशासन संरचना निर्माण गर्दै निर्णय प्रक्रिया सुनिश्चित गर्ने र सरोकारवालाको संलग्नता र जवाफदेहिताका लागि संयन्त्र स्थापना गर्नुपर्दछ ।
१५. समय र अन्तर्राष्ट्रिय आवश्यकता अनुसार कार्यक्रमहरूमा सुधार गर्दै जानु पर्दछ । निरन्तर सुधारको संस्कृतिलाई बढावा दिँदै नियमित रूपमा मूल्याङ्कनका साथ र शैक्षिक परिदृश्यहरू परिवर्तन गर्न रणनीतिहरूलाई अनुकूल बनाउँदै जानु पर्दछ ।

यी मुख्य बुँदाहरूमा ध्यान केन्द्रित गरेर विश्वविद्यालयले शैक्षिक उत्कृष्टताको लागि अनुकूल वातावरण सिर्जना गर्न सकेमा । नवप्रतिभाहरूलाई आर्कषित गर्न र सिकाई, अनुसन्धान र नविनताको लागि मान्यता प्राप्त केन्द्रको रूपमा स्थापित हुन सक्नेछ ।

नेपाल विश्वविद्यालयको विश्वसनियता पारदर्शिता तथा जवाफदेहिता

विश्वसनियता पारदर्शिता र जवाफदेहिता विश्वविद्यालयको मुल मर्म हुनु पर्दछ । सरोकारवालाहरू बिच विश्वास बढाउन, प्रभावकारी सुशासन प्रवर्धन गर्न र जिम्मेवार व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्नु नै विश्वविद्यालयको ध्येय हुनु पर्दछ । विश्वसनियतालाई बढाउन पारदर्शिता र जवाफदेहिता हासिल गर्न विभिन्न आधारहरू अगाँल्दै अघि बढ्नु पर्दछ ।

१. स्पष्ट प्रशासनिक ढाँचा निर्माण गर्दै विश्वविद्यालय भित्रका सरोकारवालाहरूलाई आ-आफ्ना भूमिकाहरू, जिम्मेवारीहरू, र निर्णय लिने प्रक्रियाहरूलाई प्रोत्साहित गर्नेछ ।
२. महत्वपूर्ण निर्णय र नीतिहरूको पछाडि तर्क स्पष्ट रूपमा अभिलेखीकरण गर्दै पारदर्शी निर्णय प्रक्रियाहरू लागू गर्नु पर्दछ । विश्वविद्यालय प्रशासनद्वारा गरिएका निर्णयहरूमा सरोकारवालाहरूलाई आवश्यकता अनुसार अद्यावधिक प्रदान गर्दै जानु पर्दछ ।
३. विद्यार्थी, शिक्षक, कर्मचारी र स्थानीय समुदाय सहित सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग सक्रिय रूपमा संलग्न हुँदै निर्णय लिने प्रक्रियाहरूमा सरोकारवालाहरूसँग प्रतिक्रिया र सुझाव संकलनको लागि संयन्त्र स्थापना गर्नुपर्दछ ।
४. विश्वविद्यालयका वेबसाइट, न्युजलेटरहरू र सामाजिक संजाल सहित जानकारी दिलाउनको लागि खुला र पहुँच योग्य सञ्चार च्यानलहरू स्थापना गर्नुपर्दछ । महत्वपूर्ण घोषणाहरू, नीतिहरू र अद्यावधिक गरिएका दस्तावेजहरू सबै सरोकारवालाहरूलाई सजिलैसँग पहुँच योग्य हुनुपर्दछ । विश्वविद्यालयका सबल पक्षहरूको निरन्तर प्रचार प्रसार गर्नुपर्दछ साथै सरोकारवाला तथा समुदायबाट आएका सुझावहरूलाई तुरुन्त सम्बोधन गर्नुपर्दछ ।
५. बजेट विनियोजन, व्यय र आमदानीका स्रोतहरूको रूपरेखा तय गर्दै विस्तृत आर्थिक प्रतिवेदन नियमित रूपमा प्रकाशित गर्दै विभिन्न विभाग र परियोजनाहरूमा विश्वविद्यालय कोष कसरी प्रयोग र विनियोजन गरिन्छ भन्ने स्पष्ट व्याख्या गरी नियमावली तयार गर्नुपर्दछ । शैक्षिक, प्रशासनिक र वित्तीय पक्षहरूको लागि प्रमुख कार्य सम्पादनका सूचकहरू परिभाषित गर्दै सरोकारवालाहरूलाई विश्वविद्यालयको प्रगति र सुधारकालागि क्षेत्रहरूको मूल्याङ्कन गरी सुझाव संकलन गर्नुपर्दछ ।
६. संकाय, कर्मचारी र प्रशासकहरूको लागि नैतिक र जिम्मेवार बनाउन आचारसंहिता लागू गर्दै नैतिक आचरण र व्यावसायिक व्यवहारमा नियमित प्रशिक्षण संयन्त्रहरू संचालन गर्नुपर्दछ । यौनजन्य व्यवहारको न्यूनीकरणका निम्ति विश्वविद्यालयमा छुट्टै जाँचबुझ र पुनरावेदन गर्ने संयन्त्रको आवश्यकता परेमा सो को व्यवस्थापन समेत गर्नु पर्दछ ।

७. नीति, नियमहरू र मापदण्डहरूको मूल्याङ्कन गर्न, आन्तरिक र बाह्य परीक्षणहरू परिचालन गर्दै पहिचान गरिएका मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि विश्वविद्यालयका विभिन्न प्रतिवेदनहरू र सुधारात्मक कार्यहरू प्रकाशित गर्नुपर्दछ।
  ८. विद्यार्थीहरूलाई भर्ना मापदण्ड र प्रक्रियाहरू स्पष्ट रूपमा प्रकाश पार्दै शैक्षिक मूल्याङ्कन, ग्रेडिड र परीक्षा प्रणालीको लागि क्यालेण्डर तयारी गरी लागु गर्नुपर्दछ।
  ९. गुणासो र विवादहरू स्वतन्त्र रूपमा सम्बोधन गर्न एक नियामक कार्यालय स्थापना गर्ने र सरोकारवालाहरूलाई उनीहरूको सरोकारको समाधान खोज्नको लागि उपयुक्त प्लेट फर्म प्रदान गर्नुपर्दछ।
  १०. पारदर्शिता र उत्तरदायित्वको महत्वका विषयमा विश्वविद्यालयका कर्मचारी र प्रशासकहरूका लागि तालिम, गोष्ठी, सेमिनार जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै संस्थाको सबै तहहरूमा पारदर्शिता कायम गर्नुपर्दछ।
  ११. राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा मान्यता स्थापित गरी समान रूपमा लागु गर्नुपर्दछ।
  १२. विश्वविद्यालयका उपलब्धिहरू, चुनौतिहरू र सुधारका योजनाहरू संक्षेपमा वार्षिक प्रतिवेदन प्रकाशित गरी कार्यसम्पादन, प्राज्ञिक नतिजा र प्रमुख पहलहरूको जानकारी गराउनु पर्दछ।
- माथि उल्लेखित सोचहरूलाई लगनशीलताका साथ लागु गरेर पारदर्शिता र जवाफदेहिताको संस्कृतिको विकास र निर्माण गर्न सक्नु पर्दछ। जसले गर्दा विश्वविद्यालयको विश्वसनीयता र गुणस्तरीय सुधार जनमानसमा देखिन सक्छ। यो कार्यपत्रमा विश्वविद्यालयको अवधारणा तथा सोचपत्रलाई बुँदागत रूपमा मात्र प्रस्तुत गरिएको छ। जसलाई विश्वविद्यालयले गर्नुपर्ने सुधार र लिनु पर्ने नीतिगत प्रणालीमा परिवर्तन गर्न, थप्न, फिक्न सक्नेछ।

नेपाल विश्वविद्यालयको अन्य विश्वविद्यालयसँगको सम्बन्ध

प्रजातन्त्रको स्थापना पछि खोलिएका अधिकांश विश्वविद्यालयहरूको प्रशासनिक तथा सांगठनिक संरचनाको आधार त्रि.वि. नै बनेको देखिन्छ। सबैजसो विश्वविद्यालयले आफूलाई आवश्यक पर्ने ऐन, नियम, तथा कार्यविधिहरू त्रि.वि.को अनुशरण गरेको पाइन्छ। अहिलेसम्म सबै विश्वविद्यालयलाई आवश्यक पर्ने पदाधिकारीहरूको पदपूर्ति त्रि.वि. कै जनशक्तिबाट हुने गरेकोले पनि अधिकांश विश्वविद्यालयहरूको अभिभावकीय तथा नेतृत्वदायी भूमिकामा त्रि.वि. रहेको मानिन्छ। नीति निर्माण तथा कार्यान्वयनको विषयमा पनि त्रि.वि. ले नै अगुवाई गरेको उदाहरणहरू धेरै छन्। त्रि.वि. मा लागु भएपछि मात्र अन्य विश्वविद्यालयमा नयाँ कानून तथा व्यवस्थाहरू स्वीकृत हुने, तथा कार्यान्वयन हुने परम्परा रहँदै आएको देखिन्छ। तर नेपाल विश्वविद्यालयको संरचना भने केही भिन्न छ। यसले लिन खोजेको व्यवस्थापन र दिन खोजेको उपलब्धिलाई भिन्न तरिकाले व्याख्या विश्लेषण गर्न सकिन्छ।

१. **राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहकार्य** : यो विश्वविद्यालयको संचालन पछि राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा विशाल सञ्जाल निर्माण गर्न सकिन्छ। यो सम्बन्धलाई पाठ्यक्रम निर्माण परीक्षण तथा शैक्षिक क्रियाकलापमा प्रयोग गर्नु पर्दछ। नेपालका विभिन्न विश्वविद्यालयसँग प्राज्ञिक तथा अनुसन्धानमूलक कार्यक्रमहरूमा सहकार्य गर्नु राम्रो हुन्छ। यसै गरी विश्वविद्यालयहरूसँग संकाय संकाय वीचमा, विद्यार्थी विद्यार्थी वीचमा अनुसन्धान परियोजनामा सहकार्य गर्नु पनि अन्तर सम्बन्धमा वृद्धि हुनु हो। विश्वविद्यालयले विश्वव्यापी प्राज्ञिक सहकार्य गर्नु पर्दछ। यसले अन्तर्राष्ट्रियस्तरका जुनसुकै विश्वविद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूसँग प्राज्ञिक, अनुसन्धानमा समेत सहकार्य गर्नु पर्दछ। विश्वका विविध क्षेत्रका ज्ञानलाई लिएर आफ्ना अनुभवहरूलाई सहकार्यमा वृद्धि गर्नु पर्दछ। अन्तर्राष्ट्रिय प्राज्ञिक सहकार्य बढाउन नेपाल विश्वविद्यालय आफैले नेतृत्व लिने कोशिस गर्नु पर्दछ।
२. **अनुसन्धान सञ्जाल** : विभिन्न अनुसन्धान केन्द्रहरूको अनुसन्धान सञ्जाल बनाउँदै आफ्नो क्षेत्रलाई बृहत रूपमा बढाउनु पर्दछ। जसबाट अन्य विश्वविद्यालयसँग प्राज्ञिक विषयमा संयुक्त प्रकाशन, तथ्याङ्क आदानप्रदान र अनुसन्धान परियोजनाहरू सम्पन्न गर्न सकिन्छ। यो संजालले वैज्ञानिक तथा प्राविधिक

- क्षेत्रका विषयमा अनुसन्धान गर्न सहयोग पुग्नेछ। जसबाट विश्वविद्यालयहरूसँग राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा समेत संयुक्त रूपमा प्रतिस्पर्धा र सम्बन्धवृद्धि गर्न सहयोग पुग्नेछ।
३. **विद्यार्थी, प्राध्यापक र कर्मचारी आदानप्रदान** : विद्यार्थी, प्राध्यापक कर्मचारी शैक्षिक विषयहरूको अनुभव र नयाँ नयाँ निष्कर्षहरूको आदानप्रदान कार्यक्रमका लागि अन्य विश्वविद्यालयहरूसँग सम्झौता गर्नु पर्दछ, जसबाट आपसी सद्भाव, प्राज्ञिक अनुभव, सांस्कृतिक वैज्ञानिक, प्राविधिक विषयमा आदानप्रदान गर्न सकिन्छ। विदेशी विश्वविद्यालयका विद्यार्थी संकायसँग पनि प्राज्ञिक कार्यक्रमका निमित्त सहकार्य र सम्बन्ध वृद्धि गर्न सकिन्छ, जसबाट दुवै संस्थाका सरोकारवाला हरूले फाइदा लिन सक्नु। यसको नेतृत्व नेपाल विश्वविद्यालयले लिनु पर्दछ। पाठ्यक्रम निर्माण तथा शैक्षिक क्रियाकलापमा सहकार्य गर्दै अगाडि बढ्न सके सिकाइ अनुभवमा नयाँपन आउने छ।
  ४. **अनुसन्धानको क्षेत्र बिस्तार** : विभिन्न विश्वविद्यालयका अनुसन्धानका क्षेत्र र विषयलाई सम्बोधन गर्दै विशिष्ट प्राज्ञिक क्षेत्रकालागि सहयोग पुग्ने विषय क्षेत्रको बिस्तार गर्दै जानु पर्दछ। विश्वविद्यालयका जटिल समस्याको पहिचान गरी सुधार गर्दै जानुपर्दछ। यस किसिमको अभियानले विश्वविद्यालयको साखलाई अभि माथि उठाउन मद्दत गर्दछ।
  ५. **क्षेत्रीय विकासका निमित्त योगदान** : अन्य विश्वविद्यालयको शैक्षिक तथा प्राज्ञिक विस्तारमा सामुदायिक विकासका निमित्त सहयोग गर्नु पर्दछ। तिनीहरूको क्षेत्रीय र प्राज्ञिक विकासका निमित्त विश्वविद्यालयले संयुक्त कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्दछ। जसमा ज्ञानको विस्तार, स्थानीय चुनौती र दिगो विकासका निमित्त सहयोग पुऱ्याउन सकिन्छ।
  ६. **गोष्ठी तथा सम्मेलनहरूको आयोजना** : समसामयिक घटना र समसामयिक विषयहरूलाई गोष्ठी तथा सम्मेलनको माध्यमबाट नयाँ नयाँ विषय र प्राज्ञिक उन्नयनको आयोजना गर्नुपर्दछ। अरु विश्वविद्यालयसँग पनि संयुक्त रूपमा कार्यशाला गोष्ठीहरू संचालन गर्नुपर्दछ। जसकालागि प्राज्ञिक प्रोत्साहन, छलफल, विचार विमर्शका निमित्त पहल गर्नु पर्दछ। विश्वव्यापी रूपमा आफूलाई अन्य विश्वविद्यालयसँग परिचित गराउँदै ति विश्वविद्यालयका विशेषज्ञहरूसँग सल्लाह र सुझाव सहित सम्मेलन र गोष्ठी संचालन गर्ने नेतृत्व नेपाल विश्वविद्यालयका पदाधिकारीले लिन सक्नु पर्दछ, जसबाट सम्बन्धमा सुधार आउने र विषयवस्तुहरूमा निखार ल्याउन पनि सजिलोहुन्छ भने प्राज्ञिक जटिलताहरू हटाउन सजिलो हुन्छ।
  ७. **सांस्कृतिक र शैक्षिक कार्यक्रम आदानप्रदान** : अन्य विश्वविद्यालयका सांस्कृतिक तथा शैक्षिक कार्यक्रममा आफूलाई संलग्न गराउँदै शैक्षिक कार्यक्रमको आदानप्रदान गर्नुपर्दछ, जसबाट विविध, विचार र अनुभवलाई प्रोत्साहन गर्न सहयोग पुगोस्। भाषा र साहित्यमा सहकार्य र विशिष्टता कायम गर्न सक्नु पर्दछ। एक अर्काको विशेष ज्ञान र सीपलाई स्वीकार्दै अगाडि बढ्नु पर्दछ। एक अर्काको कमजोरीहरू पत्ता लगाउँदै सुधार गर्ने कार्यमा लाग्नु पर्दछ।
  ८. **चुनौती तथा अवसर** : अन्य विश्वविद्यालयसँगको सम्बन्ध विस्तार र तिनका शैक्षिक चुनौतीहरूलाई सामना गर्न आफ्नो क्षमता प्रदर्शन गर्नु पर्दछ। उनीहरूका नयाँ प्रविधिलाई स्वीकार्दै शैक्षिक पद्धतिहरूको अनुसरण गर्न सक्नु पर्दछ। वर्तमानका प्राज्ञिक अवसर र वृद्धिका निमित्तसहकार्य, सहयोग र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा परिचित हुने अवसर लिनु पर्दछ। यसबाट अन्य विश्वविद्यालयलाई मात्र नभई आफूलाई पनि प्राज्ञिक फाइदा लिन सक्ने वातावरण बनाउनु पर्दछ। शैक्षिक वातावरण निर्माणमा आफूलाई गतिशील बनाउँदै विभिन्न चुनौतीहरूको सामना गर्दै प्राज्ञिक सुधारका अवसरहरू धेरै भन्दा धेरै लिन सक्नु पर्दछ। नयाँ कार्यक्रम संचालन गर्न र सम्बन्ध बनाउने अवसर यो विश्वविद्यालयलाई नयाँ नयाँ छ भने सफलता प्राप्त गर्न चुनौती पनि छन् र आउन थपिन सक्छन्।
  ९. **युवाहरूको विदेश पलायनको प्रवृत्तिलाई रोक्ने** : हाल देशमा उच्च शिक्षा हासिल गर्न सक्षम युवाहरू र रोजगारीको अभावमा उच्च शिक्षा हासिल गरेका दक्ष जनशक्ति विदेश पालयन हुने प्रवृत्ति बढिरहेको छ।

यसलाई नेपालमा संचालित सबै विश्वविद्यालयहरूको ध्यान आकर्षित गर्दै नयाँ नयाँ रोजगार मूलक, सीप युक्त, शिक्षाको पाठ्यक्रम तयार गरी लागू गर्नु पर्दछ। यसको नेतृत्वदायी भूमिका नेपाल विश्वविद्यालयले नै लिनु पर्दछ। आवश्यक पाठ्यक्रम परिमार्जन तथा नयाँ विषय र पाठ्यक्रमहरू लागू गर्न सबै विश्वविद्यालयहरूलाई तयार गर्न सक्नु पर्दछ। यो विषय जटिल भएकोले नेपाल सरकार, स्थानिय सरकार तथा समुदायसँग सरोकार राख्दै अगाडि बढ्नु पर्दछ। त्यस बाहेक अन्य विशेषज्ञहरूसँग पनि आवश्यक सल्लाह र परामर्श लिनु जरुरी हुन्छ, जसबाट युवाहरूको विदेश पलायनको प्रवृत्तिलाई रोक्न सकिन्छ।

निष्कर्ष

विश्वविद्यालयको स्वायत्तता आफैमा चुनौतिपूर्ण छ। यसर्थ प्राज्ञिक उत्कृष्टता, प्राज्ञिक मर्यादा, र अन्तर्राष्ट्रिय गरिमा बढाउन विश्वविद्यालय राम्रो बनाउन आवश्यक हुन्छ। यसका लागि सक्षम, सबल र पारदर्शी, समुदायले समेत सहज रूपमा स्वीकार गर्न सक्ने नेतृत्व आवश्यकता पर्दछ। कुनै पनि आग्रह पूर्वाग्रह नराखी विश्वविद्यालयको प्राज्ञिक प्रशासनिक र विद्यार्थी केन्द्रित नीति योजनाको निर्माण गर्न सके मात्र विश्वविद्यालयको भविष्य समुज्वल हुन्छ।

नेपाल विश्वविद्यालयमा आउन सक्ने चुनौतीहरूको उचित समाधानका साथै उच्च शिक्षालाई कसरी आम जनताको पहुँच नजिक पुर्याउने, कसरी उच्च शिक्षाको आर्मूल परिवर्तनकारी नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने, विश्वविद्यालयको भौतिक पूर्वाधार कसरी सुधार गर्ने, कसरी दीर्घकालीन राष्ट्रिय शिक्षा नीतिका आधार र पक्षको निर्धारण गर्ने, राज्यको विद्यमान आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक र सांस्कृतिक सवालहरूको कसरी सम्बोधन गर्ने र समाजको समावेशी र वैज्ञानिक विकास निर्माणका पक्षलाई व्यावहारिक रूपमा कार्यान्वयन गर्ने जस्ता पक्षहरू विश्वविद्यालयले कार्यक्रम निर्माण गरी यसको कार्यान्वयन प्रकृयाको उपयुक्त ढाँचा निर्माण गर्नु जरुरी हुन्छ। उच्च शिक्षामा जति लगानी गर्न सकिन्छ त्यति नै राम्रो प्रतिफल पनि प्राप्त हुन्छ। उच्च शिक्षामा गरिएको लगानीबाट नै विश्व बजारमा उपयुक्त स्थान ओगट्न सकिन्छ। नयाँ प्रविधि र ज्ञानको आविष्कारले राष्ट्रलाई समृद्धितर्फ डोर्न्याउने कार्य गर्दछ। नेपालको उच्च शिक्षाको क्षेत्रमा अविभावकीय उत्तरदायित्वको समेत भूमिका निर्वाह गर्नुपर्दछ। विश्वविद्यालयको गरिमा ऐतिहासिक योगदान, अन्तर्राष्ट्रिय छवी र दायित्वसमेतलाई उच्च राख्न विश्वविद्यालयका पदाधिकारीहरूले चनाखो भई सोही किसिमको कार्यक्रम र अवधारणा ल्याउनु नै अहिलेका पदाधिकारीहरूको टड्कारो आवश्यकता भएको देखिन्छ। माथि उल्लेखित सन्दर्भहरूको समूचित व्यवस्था र कार्यान्वयन गर्न सक्ने पदाधिकारी नियुक्त गरी काम गर्न सके मात्र नेपाल विश्वविद्यालयको स्थापना र औचित्य सावित हुन सक्छ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

नेपाल विश्वविद्यालयका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक २०७९, संघीय संसद सचिवालय, सिंहदरबार, काठमाडौं।

शैक्षिक स्मारिका २०६६, शिक्षा मन्त्रालय, शिक्षा विभाग, सानोठिमी, भक्तपुर।

अनुसन्धान प्रतिवेदन २०७९, नीति अनुसन्धान प्रतिष्ठान, काठमाडौं।

विश्वविद्यालय क्याम्पस : एक अध्ययन- २०७८।

Tribhuvan University- Restructuring Framework- 2021.

Tribhuvan University- Vision 2030- Higher Education Reform Project- 2019.